

DOKTORIVÄITEKIRI EESTI JA KATALOONIA KEELEPOLIITIKAST

Möödunud jõulude eel 22. detsembril 2010 väitles Josep Soler Carbonell Barcelona Ülikoolis doktoriks teemal „Keskmist mõõtu ja rahvusvaheliste keelte kontakt glokaalsel ajastul Kataloonias ja Eestis. Võrdlev sotsiolingvistiline analüüs” („Llengües mitjanes i llengües internacionals en contacte a Catalunya i Estònia en l'era glocal. Una anàlisi sociolingüística comparada”). Töö ise oli meie väitekirjadega võrreldes harjumatult mahukas, koos lisadega üle 700 lehekülje. Kaitsmine toimus katalaani, inglise ja eesti keeles, hispaania keeles ei kõlanud ühtki sõna. Viimast vaja ei läinud, sest kaitsmis komisjoni moodustasid katalaanid Emili Boix ja Joan Pujolar ning eestlane Mart Rannut, juhendajaks oli Albert Bastardas, samuti katalaan.

Kõigepealt uudissõnast *glokaalne* (*glocal*). See on mõne aasta vanune ja selle loojaks on katalaani professor Albert Bastardas. Sõna rõhutab **glo**baalse ja **lokaalse** keele kontakti, mille puhul kumbki ei mahu traditsioonilise vähemuskeele raamidesse. Töös vaadeldi kaht sarnases keelekontaktis olevat keelt – katalaani ja eesti keelt –, mille seisundi on võimuvahekorra muutus oluliselt positiivsemaks muutnud. Mõlemad on (kõnelejate arvult) keskmise suurusega keeled, mida ohustab rahvusvahelise levikuga tunduvalt suurem naaberkeel (vastavalt hispaania ja vene keel). XX sajandi teisel poolel olid mõlemad põlised keeled oma naaberkeele otsese surve all, mingeid õiguslikke kaitsemehhanisme ei olnud

(lubatud), sest valitses totalitaarne režiim (Kataloonias frankism, Eestis nõukogude võim). Seega oli neile keeltele ülalt ka staatuslik surve, millega kaasnes ulatuslik teiskeelsete kõnelejate sisseränne ning mille käigus sisetungiv keel võttis põliskeelelt ära keelevaldkondi ja keelefunktsioone. Võim mõjutab keeleolukorda nii ülalt formaalse otsustuse korras kui ka alt sisserännanute massi kaudu. Demokraatlik areng on toonud kaasa suveräänsuse suurenemise, kui Eestist sai iseseisev riik ja Katalooniast autonoomne territoorium ning mõlemad põliskeeled said ametliku staatuse, seadusliku kaitse kõikides olulistes keelevaldkondades. Keerulisse olukorda sattusid sisserännanud, kel seni oli puudunud motivatsioon kohalikku keelt omandada.

Samal ajal on eesti ja katalaani keelele erineva sõltumatusastme tõttu ka olulisi erisusi: kui Eesti on iseseisev riik, Euroopa Liidu ja NATO täieõiguslik liige, siis Kataloonia on siiski vaid suurendatud omavalitsusõigustega Hispaania provints. Eesti on juriidiliselt ükskeelne, Kataloonia kolmkeelne (katalaani, arani ja hispaania keel). Ka keeletüpoloogiliselt on situatsioon erinev: Kataloonias on kõik kolm ametliku keelt lähedased romaani keeled, mille kõnelejatele ei valmista teise keele mõistmine raskusi, eesti ja vene keel kuuluvad aga eri keelkondadesse ning teisest keelest arusaamine ei ole ilma õppimata võimalik. Erinevad ka kõnelejate arv ja osakaal: Kataloonias on põliskeele kõnelejaid üle kolme miljoni,

seega tunduvalt rohkem kui Eestis, kuid nad on jäänud arvulisse vähemuse erinevalt Eestist, kus eesti keele kõnelejate arv järjekindlalt tõuseb ning osakaal elanikkonnas kolmveerandile läheneb.

Niisiis ei saa kasutada harilikku enamuse (või põhivoolu) ning vähemuse skaalat, sest arvuliselt on vastavatel põlisaladel domineerinud põliselanikkond, kel on aga puudunud õigused. Tegemist on ebatraditsioonilise juhtumiga ning töös jälgitaksegi kahe konkureeriva keele kooseksisteerimist ning kontaktide tagajärgi eri võimusi- tsoonides. Uuringus keskenduti nende keelekeskkondade eri keelerühmade käitumisele, ennekõike kooseksisteerimisstrateegiatele ja nende mõjurit- tele. Vaadeldi ja analüüsiti keelekontaktis vastanduvate keelte kõnelejate keelelisi väärtushinnanguid (mis on rahvusvahelise keele väärtused, ennekõike vastavat keelt emakeelena kasutajate jaoks?), keelepoliitika mõju ja retseptiooni muukeelsete puhul ning nendega seotud ideoloogilist tausta.

Uuring viidi läbi aastatel 2008–2009 Tallinna ja Barcelona noorte hulgas. Rakendati nii kvalitatiivset (vaatlust, intervjuusid, fookusrühmi) kui ka kvantitatiivset meetodit (küsitlusi), viimast küll tagasihoidlikus ulatuses. Saadud tulemustest tasub esile tõsta, et üldjuhul puudub Kataloonias katalaani ja Eestis eesti keele õppimisele vastuseis. Kusjuures Eestis on see huvi suurem, seotud isikliku karjääri võimalustega, kuigi segatud teatava surve tajumisega (väidetavalt võimude liigne tähelepanu keeleõppimisele). See haakub kenasti sellega, et suurkeele kõnelejad kohaliku keele oskust stigmatiseerivad: eesti keelt saab kasutada ainult Eestis. Samal ajal rõhutasid vene keele kõnelejad oma emakeele plusse teabe hankimisel. See annab märku seni vinduvast staatuskonfliktist: vene keele kõnelejad ei taha eesti keele kõrgemat staatust Eestis aktsepteerida, üritades vägisi leida

põhjendusi, miks vene keel Eestis ikka veel olulisem peaks olema.

Eraldi tasub rõhutamist keele autentsusse ja puhtusse suhtumine. Siin oli Eesti ja Kataloonia erinevus suurim: Eestis jälgitakse hoolega keelepuhtust ning vastustatakse võõrapärasust ja aktsendiga rääkimist. Eestlaste puhul tuleb uurimuses esile kapseldumine oma kitsasse rahvuspõhisesse ühiskonda, kuhu eesti keelt oskavad muulased ei kipu sisse mahtuma. Soleri arvates see nähtus aja jooksul möödub, aga annab tunnistust veel mälus püsivast keerulisest möödanikust.

Töö autorit hämmastab uuringust ilmnev vene keele staatuse kiire langus eestlaste seas, kuigi vene keelt õpitakse koolides suures ulatuses. Integratsiooni pidurdab venekeelse elanikkonnaga seostuv minevik, mis oli täis kannatusi ja rõhumist, instrumentaalselt takistab vene keele omandamist inglise keele õpe, mis on vene keele teisele kohale surunud.

Avaliku ruumi keelekeskkonna muutus on Eestis ja Kataloonias ebastandardne. Protsess on siin harilikult ühesuunaline, kus hegemoniline rahvusvaheline keel aegamisi domineerima hakkab (vrd nt inglise keele võidukäiku Eestis). Eestis ja Kataloonias on toimunud vastupidine protsess, mis ei ole küll läinud libedalt ning kus koos muukeelsete kohanemisega on olnud vastasseisu ja võitlusi (nt ka praegune gümnaasiumide eestikeelsusega seonduv): oma emakeele staatuse allakäiku ei ole rahvusvahelise keele kõnelejad nõus alla neelama. Samal ajal koormab ametlikuks keeleks tõusnud keelte kõnelejaid rahvusliku identiteedi ja emakeele seos, mis ei tunnusta eesti keelt teise keelena kõnelevate kaasmaalaste võrdväarsust, nähes selles ohtu nii oma keelele kui ka identiteedile. Lahenduseks oleks siin riigikeele tähenduse ümberkujundamine, nii et keel oleks avalikus ruumis kõikide jaoks ühtne neutraalne instrument.

Eesti puhul valitseb keelepoliitika Katalooniast diametraalselt erinev olukord: probleeme on mõlemal maal, aga teadustasandil tegeldakse nendega sisuliselt vaid ühel maal. Millisel maal

oma keeleprobleemide jaoks ressursse uurimiseks ei leita ning süstemaatiliselt teadust ei tehta, jäägu lugeja nuputada.

MART RANNUT

